

14.

VLADAN DESNICA, INTELEKTUALAC DANAS

Drago Roksanđić

UDK: 821.163.42

DESNICA, V.

Sažetak: Desnicu – kao i svakog velikog pisca univerzalnih poruka – moguće je danas čitati kao modernista, ali i antimodernista, a nerijetko i kao postmodernista. Kako god ga “dekodirali”, nijedan zaključak ne može proći bez nekog novog pitanja koje izvire iz Desničine kulture mišljenja. Klasični modernist Vladan Desnica misli o velikim književnim djelima kao “slučajevima savjesti”, a o književnom stvaralaštvu kao o “neprestanom ispitivanju savjesti”. Vrijedno književno djelo “promiče nešto u najintimnijoj intimnosti čovjeka”, a time je superiorno “intelektualističkoj, etičkoj, sociološkoj i tako dalje” produkciji, koliko god ona mogla biti korisna. Nasuprot spomenutim neupitnim prednostima književnosti u takvu (samo)ispitivanju, za Desnicu “postmodernista”, pak, sporna je prije svega sama umjetnost koju čine dva oprečna, “antinomična momenta”, tj. “momenat liričnosti” i “momenat artifizijuma” kao njezini “vječiti dijalektički momenti”. Desnica je neovisno o igri ovih momenta uvjetno rečeno i “antimodernist” jer je duboko svjestan epohalnog ograničenja umjetničkog stvaralaštva. Suvremeni veliki umjetnici “još su uvijek grobari jednog dotrajalog reda stvari”. Dublje ograničenje književnosti ima izvorište u elementarnoj činjenici da je “čovjek (...) u razvoju svijeta, nastao veoma, veoma kasno. Tako kasno, da na mnogim stranama još nije ni nastao.” Za takvog je Desnicu ključno pitanje, ali i cilj njegova književnog stvaralaštva mogućnost “očovječenja čovjeka”. Aktualitet Desničine intelektualne agende i dijaloški potencijal njegova opusa čine se danas nerijetko sugestivnijima nego u njegovu vlastitom vremenu.

Ključne riječi: Vladan Desnica, intelektualizam, književnost, (samo)ispitivanje savjesti, očovječenje čovjeka

I ma li uopće smisla 2013. godine raspravljati o Vladanu Desnici (Zadar, 17. rujna 1905. – Zagreb, 4. ožujka 1967.) kao “intelektualcu danas”?¹ Prvo, je li “zreli” Desnica sebe uopće smatrao intelektualcem? Ako i jeste, što je to za njega kada značilo? Nije li s *Proljećima Ivana Galeba* on oglasio kraj epohalno, tj. moderno konstituiranog fenomena

¹ Svi moji dosad objavljeni tekstovi o Vladanu Desnici odnose se s različitih stajališta manje-više na temu “intelektualac danas”. Ipak, držim da sam ovom prilikom ponudio donekle drugačiji pristup – ne iznevjeravajući “logiku” dosadašnjih istraživanja – i, nadam se, rješenja nekih otvorenih pitanja. Suvišno je dodati da me pritom istraživački najviše zanimaju povijesnost njegova opusa i konkretnohistorijska analiza njegovih spisateljskih praksi. Vidjeti popis literature.

“intelektualac” ili bar epohalne granice tog fenomena? Drugo, što takvog Desnicu danas čini aktualnim u raspravama o iskustvu intelektualaca u 20. stoljeću te o mogućnosti intelektualca u 21. stoljeću? Pokušat ću raspraviti temeljne vidove ovih dvaju pitanja.

I.

Godine 1957., nakon što je roman *Proljeća Ivana Galeba* bio objavljen, Vladan Desnica klasificirao ga je kao prozu o intelektualcu. Igram riječi, otvorio je čak i mogućnost njegova autobiografskog čitanja. (Nikada taj poticaj nije bio dosljednije iskorišten među povjesničarima i teoretičarima književnosti.) Referirajući se istom prilikom na svoju zbirku pripovjedaka *Olupine na suncu* (1952.) i zamjenjujući Ivana Galeba sâmmim sobom, otvorio je u Jugoslaviji književnu i književnoteorijsku raspravu – vjerojatno prvi u kulturnoj javnosti – o “intelektualcima-olupinama” koja traje i danas, u temeljito promijenjenim postjugoslavenskim realnostima, bez naznaka da bi mogla biti olako zaključena: “(...) a ‘Proljeća Ivana Galeba’ jedna je lirsko-psihološko-meditativna proza, skroz subjektivna i intimna, roman jednog krajnjeg individualiste, tipičnog predstavnika onog tipa intelektualca koji predstavlja posljednji kasni cvijet građanske intelektualne klime. Kao što vidite opet jedna ‘Olupina’ ovoga puta bez i najmanje primjese naturalizma – naprotiv, sasvim poetski dana. ‘Olupina’, dakle, ovog puta nešto opsežnijeg formata.”²

U nekoliko je navrata u to vrijeme na svoj način isključio mogućnost aktualne političke instrumentalizacije romana, ističući da je djelo nastajalo punih dvadeset godina, tj. od 1936. do 1957. godine, dakle na različite načine u Kraljevini Jugoslaviji, pod okupacijsko-kolaboracijskim režimima i u socijalističkoj Jugoslaviji. Imajući na umu sve što znamo o Vladanu Desnici u navedenom vremenskom rasponu, braudelovski “spori proces kristalizacije” romana – o čemu je govorio Vlatku Pavletiću 1958. godine – bio je ipak daleko od bilo kakve “kvaziimobilnosti”. Nasuprot tomu, bio je isto tako braudelovski sav u “razvijanjima” pojedinih tema, njihovim “razrađivanjima” i “prerađivanjima”.³ Za razliku od povjesničara Braudela, u kojeg su vrijeme/prostor uvijek nerazlučivi “predmet” konkretnohistorijske refleksije, u književnika Desnice poimanja vremena i prostora mnogo su složenija. Nemoguće ih je uspoređivati, ali je moguće govoriti o (ne)postojanju analognih shvaćanja.

Služeći se njegovom usporedbom pjesnika i filozofa, neupitan je epohalni horizont njegova mišljenja.⁴ U Desničinu slučaju riječ je o obzorju građanskog svijeta i njegovim apropiacijama Prirode i Kulture. To u konačnici znači da je epohalno shvaćena povijesnost

² Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 45.

³ – Kad ste počeli pisati roman ‘Proljeća Ivana Galeba’ i kako ste ga radili?
– Započet je davno, još tamo 1936. g. [Pisac pokazuje sačuvane skice iz tog vremena.] Ali neka rješenja i razvijanje pojedinih tema i motiva razrađivao sam i prerađivao tokom dugog vremena, u sporom procesu kristalizacije. Radio sam ga kao i sve moje radove.” (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 45.)

⁴ “Da, filozofi – ako su uistinu filozofi a ne što drugo, ekonomisti, biolozi, sociolozi, nesuđeni državnici ili generali i tome slično – samo su prerušeni pjesnici. Nesvjesni pjesnici, nehotični tvorci prave poezije. A njihovu pjesničku narav i suštinu potvrđuje i upotpunjuje baš i ta crta pjesničke naivnosti, pjesničke nesvijesti o samom sebi: što svoje vizije života i svijeta šaraju savršeno ozbiljna lica, kao djeca kad rišu.” (Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti*, Zagreb 1975., pogl. XXIV, 92.)

ljudskog iskustva u njega podređena “geološkom” shvaćanju ljudske opstojnosti na Zemlji sve do momenta u kome nema razlikovanja između Prirode i Kulture.⁵ Takav je Vladan Desnica, primjerice, u *Proljećima Ivana Galeba* savršeno razumljiv u suvremenoj “globalnoj intelektualnoj historiji”.⁶

Da bi *Proljeća Ivana Galeba* mogla nastati kao “lirsko-psihološko-meditativna proza”, “lik” Ivan Galeb morao je prividno biti “zarobljenik” vremena/prostora u svojoj bolničkoj postelji. Kažem prividno, jer je i za Desnicu čovjek taj koji “proizvodi” i vrijeme i prostor te kojega vrijeme i prostor “proizvode”.⁷ Ivan Galeb u svojoj je bolničkoj sobi statusno pacijent, zamišljen nad (svojim) životom i svijetom, ali i spisatelj. O spisateljstvu samom se u romanu najmanje govori, ali ga se dovoljno jasno naznačuje. Meditativnost *Proljeća* tim je naglašenija, a time i intelektualna kultura autora romana. Galeb razmišlja o književničkom spisateljstvu kao aktu čovjekova “oslobođenja”. U njegovu je slučaju bolnička soba – sa zajamčenom i nadziranom samoćom – preduvjet kako njegova refleksivnog “oslobođenja” od vlastite prošlosti tako i refleksivne konstrukcije svojega drugačije shvaćenog života.⁸ Ima li smisla u slučaju Desnice govoriti o Foucaultu prije Foucaulta? Mislim da nema, ali ima smisla podsjetiti na intelektualnu aktualnost ovoga epohalnog problema.

Za Desničino shvaćanje vremena bitno je da Ivan Galeb, ustvari, ne zna ni kada se našao u bolničkoj sobi, a pravo ne zna ni kada je iz nje izašao. Zidni kalendar u njegovoj sobi, s natpisom “Sretna nova 1936. godina”, ne daje odgovor na to pitanje. Pitanje je kada je uopće kalendar sve mogao biti stavljen na zid, odnosno koliko je dugo tamo mogao stajati nakon što je minula 1936. godina: “Ako izađem odavle – ako se preturi ova začarano nepomična SRETNA NOVA 1936. GODINA, koja mi se svojim zlatnim zubalom ceri s ormara – (...)”⁹ Nakon još jednog snoviđenja na rubu života i smrti Ivan Galeb vraća se u temporalnu trivijalnost svijeta: “S ormara mi se svejedno ceri ‘SRETNA NOVA 1936. GODINA’ sa svojim zlatnim zubalom nasmijane bucmaste kuharice.”¹⁰ Iza sljedeće medicinske agonije na zidu svoje sobe vidjet će “novi kalendar”: “Zapazio sam: na ormaru je novi kalendar. Doduše, slova na njemu ne razabirem, ali znam: onaj je bio zelen, ovaj novi je crven. Znači: preturila se ona godina.”¹¹ Od Ivana Galeba nećemo saznati do kraja romana koja je to bila godina “crvenog” kalendara: 1937., 1938., 1939., 1940., 1941., 1957.? Je li to uopće važno? Na koncu konca, galebovi – ljudskim mjerilima – ne žive dugo. Ivan Galeb sâm teško da je preživio godinu “crvenog” kalendara.

Za razliku od Desničinih igri s kronologijom, njegov je odnos prema prostoru isključivo kulturno određen, ali ne eksplicitno. Zavičajnost Ivana Galeba može se naslutiti, ali ne i

⁵ “(...) čovjek je u razvoju svijeta, nastao veoma, veoma kasno. Tako kasno, da na mnogim stranama još nije ni nastao. (...) A bog je, o tom nema sumnje, u najboljem slučaju nastao bar trenutak poslije čovjeka.” (*Isto*, pogl. XX, 79.)

⁶ Vidjeti: Samuel MOYN – Andrew SARTORI (ur.), *Global Intellectual History*, New York 2013.

⁷ Vidjeti: Henri LEFEBVRE, *La production de l'espace*, Paris 1974.; Martina LÖW, “The Constitution of Space”, *European Journal of Social Theory*, 11/2008., br. 1, 25–49.

⁸ “Strani su mi i ljudi kojima je strana ljepota samoće. Oduvijek sam jedan dio mog svjesnog dana morao provesti sam. Bježao sam iz društva, otkidao dio vremena od nužnog odmora, čak i od življenja, da bih bio nasamo sa sobom. (...) U besprekidnom društvu istapa se naša ličnost. Da bismo saznali našu intimnu misao, da bismo načuli naš vlastiti glas, potreban je dnevni čas usamljenosti.” (V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. LXV, 315.) Nesporno je da Desnica nije prvi koji svoje “likove” smješta u bolnice, sanatorije i sl. Ne bi trebalo biti sporno da nitko prije njega takvu ambijentalizaciju nije literarizirao na sličan način.

⁹ *Isto*, pogl. LXV, 313.

¹⁰ *Isto*, pogl. LXIX, 324.

¹¹ *Isto*, pogl. LXXII, 336.

odrediti. Lokalno situiranje ne isključuje globalno! Gdje se nalazi bolnica, može se također naslutiti, ali ne i odrediti. Lokalno situiranje ponovo ne isključuje globalno. Izvjesno je da su i jedno i drugo mjesto na moru. Motivi su, mogli bismo dokazivati, izvorno dalmatinski u vremenskom rasponu od kraja 19. stoljeća nadalje.¹² Međutim, prostorna su “iščašivanja” u romanu uvijek iznova moguća kada se god Ivan Galeb prepusti svojim “meditacijama”. Točnije – ona postaju globalna.

Zaključna rečenica romana sugerira suvišnost prethodno navedenih pitanja o vremenu i prostoru: “Osjećam samo da nema stvarnijeg dobra od toga: mir sa radošću, s bolom – i preplavljenost suncem.”¹³ Je li to uistinu smisao “olupine na suncu”? Podsjećam ponovo na riječi samog Vladana Desnice da su *Proljeća Ivana Galeba* “lirsko-psihološko-meditativna proza, skroz subjektivna i intimna, roman jednog krajnjeg individualiste, tipičnog predstavnika onog tipa intelektualca koji predstavlja posljednji kasni cvijet građanske intelektualne klime”¹⁴: “Svi naši naponi, sva naša djela samo su vidovi borbe protiv smrti, samo ljudi pokušaji obmane, očajna nastojanja da se ona zavara, zaniječe, prevlada, zaboravi. Jeza ništavila pokretač je svega u našem bivstovanju, klica i nemir svakog kretanja i svakog traženja. Jer svako je čovječje traženje traženje jednog izlaza iz bezizlaznosti, svaki je njegov napor napor da provali iz obruča determiniranosti. A historija čovjeka nije drugo nego historija ludih pokušaja da se taj obruč probije. Odatle, svaki je ljudski napor napor protiv realnosti realnoga.”¹⁵ Pitanje je filozofsko, intonacija egzistencijalistička i u konačnici transtemporalna/transspacijalna, bar kada je ljudska vrsta u pitanju.

II.

Povijesna ograničenost iskustva svijeta kojem (ne)pripada Ivan Galeb jasno dolazi do izražaja u potresnoj, tragičnoj bolničkoj epizodi s mladim komunistom, studentom agromije, Radivojem. Aporije revolucionarnog mentaliteta u *Proljećima* su promišljene kao Ivanovo iskustvo nemogućnosti dijaloga s Radivojem, “othranjenim menzaškom hranom i policijskim batinama”. U Galebovoj bolesničkoj sobi Radivoj se našao nakon što je bio toliko pretučen u policijskom isljeđivanju da ga se moralo koliko-toliko izliječiti da bi istraga mogla biti nastavljena.¹⁶ Sljedeći put vratili su ga “umotano(g) u bijelu plahtu”, na obdukciju.¹⁷ Šutnja pred policijom stajala ga je života: “Znači, izdržao je i ovog puta. Izdržao je, ali ga više nema. Nema više Radivoja.”¹⁸

¹² U intervjuu s Jeftom M. Milovićem Desnica – inače deklarirani protivnik regionalne književnosti – sažima svoje mišljenje o vlastitoj zavičajnosti i njezinu značenju u njegovu stvaralaštvu: “Dalmacija i Mediteran i mediteransko podneblje su jako mnogo utjecali na mene. O tome nema govora. I čitav bih ja bio sasvim drukčiji da nisam na tom području odrastao i rođen tu.” (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 125.)

¹³ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. LXXIII, 345.

¹⁴ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 45.

¹⁵ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XIX, 76.

¹⁶ *Isto*, pogl. LXVII, 319.

¹⁷ *Isto*, pogl. LXXI, 329–330.

¹⁸ *Isto*, pogl. LXXI, 330. Ivan Galeb slučajno saznaje da je Radivoja denuncirao njegov, tj. Ivanov, prijatelj iz djetinjstva, “dvojnjak Ivan”: “– Zamislite, izgleda da je uhapšen na prijavu nekog apotekara iz njegovog mjesta. Taj je apotekar na silu htio da od njegovog oca kupi komad zemlje za svoj perivoj, ali stari nikako nije htio da proda. Apotekar mu je zaprijetio: ‘Pazi da se ne pokaješ (...)’” (*Isto*, pogl. LXIX, 325.)

Sigurni kandidat smrti, Radivoj i za života odbija komunicirati sa svijetom koji želi revolucionarno promijeniti, a to znači i s Ivanom Galebom, koji je na svoj način s druge strane istoga tog svijeta. U jednom trenutku, ne uspjevši započeti dijalog s Radivojem, Ivan Galeb upušta se u unutrašnji, fiktivni dijalog: “Ne možete vi čitavu građansku kulturu samo tako likvidirati. Ne smijete zaboraviti – kad ne bi bilo ništa drugo nego to! – da je građanska kultura u svome krilu donijela jednu od najsvjetlijih ideja u historiji čovječanstva: ideju socijalizma. Da, gospodine! Nije tu ideju rodilo socijalističko društvo: socijalističko društvo bilo je ono što se odatle tek trebalo da rodi! (...) Dakle: malograđanin, anarhoindividualista, lumpenproleter, idealistička namiguša. Eto, to su moji grijesi. (...) A ako želite znati, od toga da ne budem još gori mene je u stvari spasilo samo to što sam malko šumast. Umjetnik, kako se to u moje vrijeme govorilo. Da, gospodine!”¹⁹

Desnica ipak ne misli da je prihvaćanje izazova artističkog “očovječenja čovjeka” jamčen put k čovjekovu “oslobođenju”. Rijetki u tome mogu uspjeti jer izazov nije samo estetički, nego i etički, a definira se i razrješuje prije svega osobno, kao drama ljudske personalizacije: “Uistinu velik umjetnik je samo onaj koji u svojoj ličnosti udružuje velik um, velik duh i velik talent. Ne može biti velikog umjetnika a da je malen čovjek: to bi značilo da nije uistinu velik umjetnik.”²⁰

Riječ je o izazovu s kojim se ne mogu nositi ni mnogi artistički talenti jer jednostavno zakazuju kao ljudi, u personalističkom smislu: “Pratio sam mlada čovjeka, s literarnim ambicijama, dosta talentirana uostalom, u kome je čitavu njegovu revolucionarnu ogorčenost, njegovu borbenu zagriženost, pokretala patnja što je slabije odjeven od ostalih. San o pet odijela, i jal na one koji to imaju, pokretao je sve, ama sve u njemu. Bio je spreman da radi toga izazove svjetsko krvoproliće. Interesiralo me pitanje: a što će dalje biti s njim ako postigne svojih pet odijela? Kako će se dalje razvijati? No desilo se da je prije dobio svojih pet odijela na suprotnoj strani. Sad kritičkim okom promatra adustirung prolaznikâ i pun je primjedaba na toaletu. I nosi svojih pet odijela u borbi protiv svjetske revolucije s onim istim uvjerenjem i s onom istom osvetničkom slašću s kojom ih je ranije iščekivao od svjetske revolucije.”²¹

Ivan Galeb doista nije poklonik “svjetske revolucije”, ali jeste “novog početka”. Reflektirajući u bolnici vlastita životna iskustva, krećući se stalno granicom između života i smrti, on se u srđbi okomljuje na svijet “prepun uspomena”, “preopterećen prošlošću”: “Čudo kako pod tim teretom još diše. Čudo kako današnjica još uspijeva da proklija kroz te naslage umrloga. Mlade klice mučno prorastaju pokrov sagnjilih otkosa što na njima tište, probijaju se na svjetlost, još blijede, treptave u suncu. Biva mi jasna neodoljiva želja da se sve to zbriše, da se život svega toga oslobodi, da se započne živjeti sasvim iznova, na čistoj, bijeloj stranici. I radosno zazivljem tog novog čovjeka, slobodnog kao kopile, bez jučerašnjice, bez naslijeđenih tereta.”²² Stoga je njegov program, iskazan u završnim poglavljima romana, radikalniji, ali ne i revolucionaran: “Treba se otresti povijesti, treba pokopati prošlost.

¹⁹ Isto, pogl. LXVII, 321.

²⁰ Isto, pogl. XLVI, 224.

²¹ Isto, pogl. XLIV, 206. *Kiklop* Ranka Marinkovića, isto tako jedan od najboljih romana moderne hrvatske književnosti, uvelike je bio komentiran – odmah nakon što je bio objavljen – i kao svojevrsna *chronique scandaleuse* hrvatske književnosti uoči Drugoga svjetskog rata. Desničini opisi nekih njegovih “likova” u *Proljećima Ivana Galeba* toliko su snažni, životni, da se čitatelj i nehotice zapita na koga bi se osobno mogli odnositi. Je li Desnica uistinu samo “fikcionalno” unio formulaciju: “Nezapamćenu popularnost postigao je šlager ‘Zeleni čovjek’, za koji je riječi napisao veoma čuven pjesnik, poznat po svojim sveizražavajućim šestercima.” (Isto, pogl. XLIX, 244.)

²² Isto, pogl. LXIV, 312.

Smrt se začinje i gnijezdi u ustajalim klimama jučerašnjice. Golema prošlost zna katkad da proždre i sutrašnjicu, kao gladna kuja mladunčad. Budućnost pripada onima koji nemaju prošlosti.”²³ Kakva je ta budućnost, (ne) otkriva nam zaključna rečenica romana.

Galebov nihilistički odnos prema prošlosti moguće je povezati s Desničinih očajem nad besmisлом “kulture sjećanja”.²⁴ Desnica se javno pita 1961. godine: “(...) odakle i zašto to da su one provalije neljudskog, oni grdni kvantumi nečovještva, one nepregledne hekatombe ljudske koje smo doživjeli prije samih par decenija, ostavile, u stvari, tako plitkog i površnog traga u nama, u nama svima? Odakle to da se nešto što smo s punim uvjerenjem mogli smatrati mementom, opomenom za čitava stoljeća, pokazalo kao ne baš naročito moćan memento ni za samih par decenija? (...), proširujući to pitanje, (...) odakle uopće ljudsko iskustvo pa i najkrvavije tako kratko traje i tako malo važi.”²⁵

Jedan od odgovora – iznova personalistički intoniran – krije se u Galebovu dijalogu s jednim od nekadašnjih najbližih školskih prijatelja, Matom, o njihovu drugom zajedničkom najbližem školskom prijatelju i Ivanovu imenjaku, koji je u međuvremenu – za razliku od Galeba – napravio uspješnu provincijsku malograđansku karijeru i operetio se silnim frustracijama zbog iznevjerenih mladenačkih očekivanja. Ivan u nevjerici sluša Matu: “(...) kad bi se i kod nas nešto preokrenulo, ne bi se trebalo čuditi ničemu. Nije nimalo isključeno da ćemo mi jednog dana gledati našeg Ivana gdje maršira u ko zna kakvoj uniformi, s ko zna kakvom smiješnom kapom na glavi, pod ukrštenim uprtačima, u žutim škriptativim čizmama. Onako prepariran čovjek spreman je da potraži kompenzaciju u ma čemu, da na se navuče ma kakvu kožu, odoru, uniformu, da učini od sebe ma što apsurdno, da se prometne u ma šta nevjerovatno i nezamislivo, od militantnog vjernika pa do upravnika nekakvog koncentracionog logora!”²⁶

Godine su 1930-e u *Proljećima Ivana Galeba*. Ljudske vrijednosti iznova su sunovraćene. Budućnost se na sve strane traži u prošlosti. Što su proklamirani društveni ciljevi nejasniji, sredstva za njihovo ostvarenje konkretnija su i smrtonosnija. “Preparirani ljudi” izniču na sve strane i umnožavaju se brzinama koje su primjerene razmjerima programiranih obračuna, tj. zločina.

Intelektualne mimikrije, konvertitstva, ali i autoinstrumentalizacije u nebrojenim “raščvječenjima čovjeka” između 1930-ih i 2010-ih godina jedno su od ključnih poglavlja u povijesti “doba intelektualaca”. Isto toliko ključno kao i sve što čini intelektualne doprinose “očvječenju čovjeka”. Kako u onim tako i u ovim godinama.

III.

Za konkretnohistorijsku analizu samozadane teme o “intelektualcu-olupini” važno je kako je spomenutom prilikom 1961. godine najavio svoje sljedeće književno djelo, tj.: “(...) dram(u), koja mi je isto tako definitivno gotova, takođe je najuže vezana sa zbivanjima iz neposrednog predratnog i ratnog vremena (protagonisti su opet, intelektualci), a atmosfere-

²³ Isto, pogl. LXIV, 312.

²⁴ Izraz nije Desničinih, ali je problematika o kojoj govori ključna za suvremenu “kulturu sjećanja”, naročito kada je riječ o svijetu poslije holokausta.

²⁵ Vidjeti intervju s Nikolom Drenovcem: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 45.

²⁶ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XXIV, 92; XLIV, 207.

ra – okupacija; ali se i ona iz bukvalne realnosti prebacuje u univerzalno. Razvojna linija drame vođena je po samoj ivici sna i jave, a mislim da time ne gubi od dramatičnosti i ljudske potresnosti.²⁷ Ovaj put nije rekao da je riječ o intelektualcima kao “kasnom cvijetu građanske intelektualne klime”.²⁸ *Ljestve Jakovljeve* – a o njima je riječ – bile su Desničin “obračun” s povijesnim ograničenjima i cinizmom prepoznatljivih korifeja politički angažirane intelektualne kulture, ljudi koji su svoj legitimitet tražili u negaciji građanske kulture.²⁹ Ovom je prilikom bitno da Desnica istom prigodom dovodi u vezu *Proljeća Ivana Galeba* i *Ljestve Jakovljeve*, sugerirajući da su ova dva djela autorska cjelina. Ona su svjedočanstvo o njegovu raskidu s modernim intelektualizmom općenito, o raskidu koji je u mnoštvu svojih proturječnih književnih očitovanja u Desnice trajao, prema njegovim vlastitim iskazima, najmanje dvadeset godina.³⁰ *Ljestve Jakovljeve* – najavljene 1957. godine kao završen rukopis – konkretnohistorijski su također bile situirane u godine uoči i za vrijeme Drugoga svjetskog rata.

U *Ljestvama Jakovljevim* revolucionarne ideologije i revolucionarni mentaliteti, s intelektualcima različitih naraštaja kao akterima, gube svoj konkretnohistorijski smisao i svode se na univerzalna pitanja ljudske opstojnosti. Temeljnu problematiku povijesnih mogućnosti djelovanja angažiranog intelektualca postavio je Desnica u *Ljestvama Jakovljevim* isto tako kao i temeljnu problematiku svakog intelektualca, pa i svakog čovjeka u graničnim životnim situacijama.³¹ Revolucionarna agenda u drami gubi svoj smisao i postaje izvorištem najdubljeg ljudskog pada baš u slučajevima onih koji bi autolegitimacijski trebali biti oličenje najviših ljudskih uzleta. Obzorje građanskog iskustva ostalo je neprevladano, ali su delegitimirane tragične implikacije ciničkih, dehumaniziranih izazova tom, za Desnicu neupitno prijepnom, iskustvu.

IV.

Što će biti s ljudskom vrstom u budućnosti, poslije svih tragičnih iskustava 20. stoljeća, za Desnicu je otvoreno pitanje, bitno za razumijevanje njegova književnog stvaralaštva u njegovu vlastitom vremenu. Pitanje je otvoreno i za najveće među kulturnim stvaraocima njegova doba: “Veliki umjetnici današnjice još su uvijek grobari jednog dotrajalog reda stvari, jednog svijeta na umoru, ne nosioca pozitivne afirmacije, objavitelji jednog novog životnog principa. Najznačajnija umjetnička ostvarenja današnjice imaju

²⁷ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 46.

²⁸ Riječ je, dakako, o *Ljestvama Jakovljevim*, koje su izvedene u Jugoslovenskom dramskom pozorištu 16. veljače 1961. godine u režiji Tomislava Tanhofera te u Dubrovačkom narodnom kazalištu 27. studenog 1963. godine u režiji Vladana Švacova. Vidjeti: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 45.

²⁹ Nužno bi bilo usporediti *Les Mains Sales* (Prljave ruke) Jean-Paula Sartrea, objavljene 1948. godine, s Desničiniim *Ljestvama Jakovljevim*. Neovisno o svim uočljivim razlikama, pored problemskih srodnosti neizbježno je uzeti u obzir i činjenicu da su i jedno i drugo djelo drame.

³⁰ Na ovome mjestu mogla bi se propitivati i životopisna strana Desničina iskustva, ali je to za temu članka sporedno.

³¹ Vidjeti: Helena PERIČIĆ, “Jezik ideologije i ideologija jezika u Desničinoj drami *Ljestve Jakovljeve*”, *Desničini susreti 2010. Zbornik radova* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 49–61; Jadranka BRNČIĆ, “Problem etičkog angažmana u Desničiniim *Ljestvama Jakovljevim*”, *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012.* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2013., 40–51.

uglavnom vrijednost britke negacije, rušilačku i polemičku vrijednost. Svi mi još uvijek čekamo Mesiju.”³²

Imajući na umu moć riječi u jugoslavenskome socijalističkom poretku u to doba, *Proljeća Ivana Galeba* i *Ljestve Jakovljeve*, kao i *Zimsko ljetovanje* 1950. godine, bili su u svojim implikacijama politički subverzivni, iako nisu bili “rušilački”. Legalitet su ostvarivali pored ostalog i svojim kulturnim univerzalizmom – što samo prividno nije bio slučaj *Zimskog ljetovanja* – i, koliko god to moglo izgledati paradoksalno, svojom kritikom modernog intelektualizma.³³

Vladan Desnica nije se odrekao respektabilne državne službe 1949. godine da bi bio *freischwebender Intellektueller* (Karl Mannheim).³⁴ Nije to učinio ni zato da bi bio “grobar”. Učinio je to, kao što će kasnije sâm svjedočiti, da bi bio književnik-vjesnik drugačijeg svijeta: “Otkriti i formulirati neke istine o čovjeku i oko njega, i time, u konačnoj liniji, od svoje strane nešto doprinijeti vječitom cilju: očovječenju čovjeka – u tome je krajnja svrha i dublji smisao svake književne djelatnosti. A nezamjenjiva vrijednost književnosti, koja određuje njenu funkciju i njeno mjesto u sferi duha, leži u tome što nam otkriva o čovjeku istine onog reda koje nam ni historija, ni sociologija, ni naučna psihologija, ni ma koja druga duhovna djelatnost ne mogu da pruže.”³⁵ Dakle, književnost, tj. umjetnost, za Desnicu je superiorna znanosti, kada je riječ o “očovječenju čovjeka”, kao što je superiorna i bilo kojoj drugoj znanstveno utemeljenoj “duhovnoj djelatnosti”. Takva “funkcija” književnosti dodatno ga je upućivala na to da pravi razliku između književnika i intelektualca, ne poričući, s ogradom, intelektualna izvorišta književnog stvaralaštva: “U umjetnosti, naime, postoje dva oprečna, antinomična momenta, a oba podjednako osnovna za umjetnost; momenat spontanosti, izvornosti, naivnosti – dakle momenat liričnosti – i momenat umještine, nekog ‘činjenja’, ‘izvještačivanja’, ukratko momenat artificijuma, koji je i etimološki u najužoj vezi s riječju i pojmom umjetnost, ars. A sam taj izraz artificijum, uzet zajedno s čitavim busenom njegovih mnogostrukih značenja vještine, umijeća, ‘hitrine’, ‘ishitrenosti’, patvorenja itd., već nas dovoljno upućuje u bit pitanja. I eto, između ta dva pola, u rasponu tih dviju oprečnosti, liričnosti i artificijuma, umjetnosti svojstvene istine i laži, protječe čitav život umjetnosti i leži njen vječiti dijalektički momenat.”³⁶

Danas se često ponavlja da Vladan Desnica nije mnogo pisao.³⁷ Autor *Proljeća Ivana Galeba* (“neprijeporno jedan od najvažnijih hrvatskih romana uopće”), “nije mnogo pisao”, ali je bio “iznimno žanrovski raznovrstan”.³⁸ Međutim, njegovo književno umijeće nije bilo samo stvar talenta jer je njegov put do književno održivog umijeća bio mnogo duži nego u većine književnika njegove dobi. Bio je posredovan svojevrsnim “intelektualnim purgato-

³² V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 79.

³³ Nitko dosada nije obratio pozornost na činjenicu da *Ljestve Jakovljeve* nisu bile politički sankcionirane, ali je (fizički) sukob između Gustava Krkleca i Vladana Desnice izbio nakon njihove beogradske premijere (1961.). Ovaj sukob bio je početak šire konfrontacije u Društvu književnika Hrvatske, s njih dvojicom u žarištu, koja je, izgleda, suprimirana političkom intervencijom s “vrha” NR Hrvatske.

³⁴ KARL MANNHEIM, *Ideologija i utopija*, Zagreb 2007.

³⁵ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 78.

³⁶ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XLV, 215–216.

³⁷ Formulacija je u svakom slučaju nesretna. Desničin “spori proces kristalizacije”, koji nije bio nepoznat suvremenici, u načelu je isključivao “stahanovske učinke”. Drugo, štošta što je Desnica napisao, naročito ako je bilo polemičke naravi, godinama nije bilo objavljivano, ako je ikad za njegova života bilo objavljeno.

³⁸ Velimir VISKOVIĆ, “Klasik suvremene hrvatske književnosti”, *Književna republika*, 4/2006., br. 3–4, 3.

rijem”, iz kojega Desnica u biti nikada nije dokraja ni izašao. Na stranu životne (ne)prilike, zadržavale su ga spoznaje o granicama umjetničkog izražavanja.

Bio je jedan od rijetkih “starih” koje su zagrebački “mladi”, tj. “krugovaši”, prihvatili kao saveznika u obračunu sa “stega(ma) normativne poetike socijalističkog realizma”.³⁹ Drugim riječima, od *Zimskog ljetovanja* pojmovi i “starost” i “mladost” u njegovu pojmovniku postali su transgeneracijski relativni. K tomu, “normativna poetika socijalističkog realizma” bila je osporavana umjetnički, ali i teorijski – dakle, intelektualno. Desničini doprinosi bili su i jedni i drugi.⁴⁰ Danas je svojevrsni teror generacijskih razlika u intelektualnim profesijama toliki da se Desničino iskustvo pričinja kao svojevrsna “budućnost prošlosti”.

Nonkonformist je bio i u svojem jezicnom izričaju, što nije imalo samo književne već i intelektualne, pa i političke implikacije. Ne dovodeći u pitanje stilske vrijednosti Desničina opusa, jezični puristi s hrvatske i srpske strane “oduvijek (su) prigovarali njegovu ‘neobaziranju na hrvatsko-srpske varijantne razlike’”.⁴¹ Danas je neupitno da je ključ bio u njegovu opredjeljenju za slobodu “u biranju leksika i različitih izražajnih mogućnosti”. Prema Dimitriju Mašanoviću, “(...) jezik kojim je govorio bio je samo njegov. Rečnik, akcenat, melodija, boja. To je kultivisani, odabrani jezik, s narodnim prizvukom, jezik koji je sinteza klasike i savremenosti, ali ne odgovara nikakvom tipu ni varijanti našeg jezika, ni jeziku neke posebne kulturne sredine. Zaista, samo njegov.”⁴² Danas je to kako normativno tako i praktično neodrživa pozicija. Ako je nekome doista stalo do hrvatsko-srpskog/srpsko-hrvatskog interkulturalizma, jedini dosljedan izbor koji može napraviti jest da kultivira podjednako svoju hrvatsku i srpsku jezičnu komunikaciju, kao u slučaju bilo koja druga dva jezika u svijetu. Jesmo li time gubitnici ili dobitnici u odnosu na Vladana Desnicu? Je li njegovo jezično iskustvo stvar prošlosti ili (i) budućnosti?

Međutim, nije bio samo njegov jezik personaliziran. Vladan Desnica svojom je osobnošću bio distinktivan u svome profesionalnom okružju. (Samo)ispitivanje savjesti za njega nije bilo imperativ koji bi ga obvezivao isključivo kao književnika. Bio je to imperativ koji ga je obvezivao kao čovjeka. U novinarskom intervjuu 1956. godine Žika Lazić postavio mu je pitanje: “Često se mladi pisci nađu u položaju da postupe prema svojoj savesti. Šta treba da čine u takvom trenutku?” Dobio je sljedeći odgovor: “Odgovor se nameće sam po sebi: treba da ne postupe protiv svoje savjesti. Već od samog pravilno shvaćenog sopstvenog interesa: povijanja, kompromisi, koncesije iz praktičnih oportunističkih razloga ili za ljubav ‘uspjehu’, deformiraju moralni lik čovjeka, umanjuju i falsifikuju čovjeka, a time i umjetnika u njemu. Uostalom, odoljeti takvom iskušenju i nije tako teško kao što bi moglo da izgleda, ako mu nekoliko puta odolimo, kasnije vjerovatno nećemo ni dolaziti u takav položaj. Kao što vidite, više-manje stvar navike, ili autodresure, kao i svaka druga vrsta kuraže.”⁴³

Upravo tako “nesavjetljivo” personaliziran je čitav njegov opus, pa su tako *Proljeća Ivana Galeba* zasnovana na solilokviju lika koji leži u bolnici i kroz čiju svijest struje brojni prozori iz njegova života. To je roman modernistički disperziranog sižea, s brojnim esejističkim digresijama u kojima lik kao svojevrsni Desničin *alter ego*

³⁹ Isto, 4.

⁴⁰ Isto, 4.

⁴¹ Isto, 4.

⁴² V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 111.

⁴³ Isto, 43.

intelektualistički razmišlja o problemima umjetnosti i poziciji umjetnika u svijetu.⁴⁴ Time se radikalno distancira od suvremene trivijalizacije književnosti u svijetu, što je aktualno pitanje kako 1957. tako i 2014. godine. Vladan Desnica inzistira na tome da suvremena umjetnost treba biti još više intelektualistička nego što to tradicijski jest, ne prestajući da bude umjetnost: “Za moj ukus, osnovni je nedostatak novije literature baš to – što je nedovoljno intelektualistička. Čovjek se, naime, po sveopćem priznanju, u toku vjekova i tisućljeća, jako, jako razvio, cerebralizirao. I kao što je nekad davno, uglavnom sjekirom od kremenja ubijao sobove, tako on danas, uglavnom, misli: dube, kopka, analizira. Pa zato, kao što je nekad prikazivati čovjeka značilo uglavnom prikazivati ga kako lovi sobove, danas prikazivati čovjeka moralo bi, uglavnom, značiti prikazivati ga što i kako on razmišlja.”⁴⁵ Ove riječi, dakako, izgovara “transepohalni” Desnica kojemu, s jedne strane, nije teško uživjeti se u umijeće umjetničkog izražavanja prapovijesnog čovjeka te koji je, s druge strane, uvjeren da su u dugome povijesnom trajanju, do suvremenog doba, bitni pomaci u umijeću umjetničkog izražavanja prije svega oni intelektualističke naravi.

Umjesto zaključka

Time još uvijek nije dan potpun odgovor na prvo uvodno pitanje. Desnica se u raznim svojim tekstovima kao umjetnik ograđuje od specifične “intelektualističnosti” koja isključuje mogućnost nastanka velikog umjetničkog djela. Tako jedan njegov “lik” u *Proljećima* kaže: “(...)moć da izvrše tu sintezu velikog uma, velikog duha i velikog talenta, da je izvrše a da pritom ne unište umjetničko djelo, dana je samo onim najvećima. Već kod nešto manjeg formata, to su suprotnosti koje se isključuju i poništavaju. Tu se um zove intelektualističnost, pa poništava primarnost i spontanost.”⁴⁶ U pejorativnom smislu “intelektualiziranje” je sklonost umjetnika da se umjetnički očituje o “istinama” svoje stvarnosti, a da “konkretnu stvarnost” i “njene probleme” slabo pozna: “Kod nas se mnogo i često govori o našoj stvarnosti, ali se ona najčešće uzima kao nešto apstraktno, a ne kao niz, suma, zbir konkretnosti. Bliže upoznavanje s tim nizom konkretnih vidova i problema liječi nas od apstraktnosti i općenitosti, od teoretičnosti i shematičnosti u odnosu prema goljoj i živoj stvarnosti.”⁴⁷ Mnoge će danas vjerojatno šokirati “takav” Desnica, pa teško da će ih moći zadovoljiti bilo kakvo detaljnije književnikovo obrazloženje njegova “materijalizma”. Prema Desnici, umjetnik pritom nije u subjekt-objekt odnosu.⁴⁸ Sposoban je čak prihvatiti načelo historizacije vlastitog umjetničkog stvaralaštva: “Povijest našeg strasnog zanimanja za ljudske probleme, razvoj naše senzibilnosti, njenih, ponajčešće bolnih, reakcija na spoznaje, doživljaje i iskustva iz svijeta koji nas okružuje jest povijest naše umjetničke ličnosti.”⁴⁹ Sljedeći je korak uvođenje pojma “an-

⁴⁴ V. VISKOVIĆ, “Klasik suvremene hrvatske književnosti”, 4.

⁴⁵ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XXV, 95.

⁴⁶ *Isto*, pogl. XLXVI, 224.

⁴⁷ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 100.

⁴⁸ “Možda ljepotu oluje pravo naučimo slušati kroz simfonijske oluje. Možda nas tek umjetnost nauči gledati na prirodnu, na realne ‘prirodne ljepote.’” (V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XXXI, 130.)

⁴⁹ “Kako nastaje književno djelo. Razgovor na Književnom petku 4. XI. 1955.”, V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 154. Što to autohistoriziranje znači, zorno svjedoči jedan njegov važni iskaz o vlastitu modernizmu: “Pod-

gažmana”, kada je riječ o porukama umjetničkog djela: “Uvijek je samo jedna poruka – humanistička! Čak i onda kada to prividno nije – ostaje njena apsolutna angažiranost, ljudska, pa makar na račun drugih, formalnijih angažiranosti (...)”⁵⁰ Očit je naglasak na formulaciji, “pa makar na račun drugih, formalnijih angažiranosti”. Umjetničko djelo može biti angažirano u jasno definiranom humanističkom smislu, ali je za Vladana Desnicu veliko pitanje kada, kako i za što umjetnik osobno može biti angažiran. S jakim dozom autoironije, umjetniku ostaje kao umjetnički najodrživiji izbor “prometejstvo”: “I nije to klonulost, klonulost kasnog, zamorenog doba. Nije to kapitulacija pred usudom. Baš naprotiv, to je borba, to je akcija. To je podvig. Najviša akcija i vrhovni podvig: borba za nemoguće. To je prometejstvo. U tome i jest smisao prometejstva. Po nemogućnosti svog cilja Prometej i biva Prometej. Nemogućnost posvećuje njegovu borbu, neuspjeh kruniše njegovo djelo, jednako onako kao što za dobričine ‘konac djelo krasi’.”⁵¹ Je li odmahivanje rukom jedino što “postmoderni” intelektualac može učiniti pročitavši ove riječi?

VŁADAN DESNICA, AN INTELLECTUAL TODAY

Vladan Desnica never publicly referred to himself as an intellectual. He wrote at a time, after 1945, when intellectuals were still ideologically classified as either “honest” intellectuals or “dishonest”, either “people’s” intelligentsia or “hostile” to the “people”. He preferred to refer to himself as a writer, or rather, an artist, in the professional sense of either or both those terms. He used both those terms conditionally because he preferred not to exclude someone’s right to write “applied literature” (as he himself put it!), in the same sense that term is used to refer to applied arts. He did not consider it his calling to practice either – quite the contrary – he insisted on aesthetical and ethical standards of literary and artistic creation which made him an elite intellectual, in the sense that term was understood in the first half of the 20th century in Europe. However, his elite intellectualism was exclusively personalized and only to a marginal degree, channeled through institutions like the Croatian and Yugoslav Associations of Writers or *Matica hrvatska* etc. Desnica’s media exposure was from time to time limited. Everything he created was publicly recognized first and foremost as bearing his personal impress. His person and his literary works were regarded as phenomena and acts of non-conformism, in a way that was rare, if not unique in the Croatian and Serbian literature and culture of his time. Everything that made him the non-conformist in his lifetime, after 1990 has been included in the literary canon of both the Croatian and Serbian culture, albeit in different ways. His interculturalism has been formally recognized and practically mostly ignored. The process of transforming his literary works in the literary canon under changing political circumstances – something which

smjehnem se kad se sjetim da su moje pripovijetke iz predratne propale zbirke bile, gotovo mahom, skroz intelektualizirane, kozmopolitske, i čak ‘apstraktne’, ljudi i zbivanja u njima nisu imali baš nikakvog lokalnog karaktera niti stvarnije veze ne samo s našom, najčešće ni s bilo kojom drugom određenom sredinom. Bile su, ne samo tematski nego i po tretmanu, kudikamo – ‘modernije’ nego one koje sam pisao kasnije. Ali da ih danas kakvim čudom dobijem opet u ruke, pretežni dio njih ne bih objavio; možda poneku, više kao dokument. S druge strane, imam još u radu neke zamašnije materije koje će biti objavljene tek za koju godinu, a koje su uglavnom zamišljene i započete još prije rata. One će biti, u isti mah, i najstariji i najnoviji moji radovi. Eto, tako stoji stvar s ‘razvojnoum linijom’ i s ‘ranijim’ i ‘kasnijim’, ‘zrelijim’ radovima.” (*Isto*, 153.)

⁵⁰ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 90.

⁵¹ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, pogl. XIX, 77.

Vladan Desnica rejected in his own lifetime – raises the question of the ways of “decoding” Vladan Desnica as a writer of “modern classics” who, like Miroslav Krleža or Miloš Crnjanski, even after his death, in the postmodern age, the media age, remains an intellectual in current notions of the term.

Keywords: Vladan Desnica, contemporary literature, intellectual engagement, humanism, interculturalism.

Literatura

- Fernand BRAUDEL, *Civilizacije kroz povijest*, Zagreb 1990.
- Jadranka BRNČIĆ, “Problem etičkog angažmana u Desničinih *Ljestvama Jakovljevim*”, *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012.* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2013., 40–51.
- Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005.
- Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006.
- Vladan DESNICA, “Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti – Pronalazak Athanatika”, *Vladan Desnica. Sabrana djela Vladana Desnice* (red. Stanko Korać), Zagreb 1975.
- Stanko KORAC (red.), *Vladan Desnica. Sabrana djela Vladana Desnice*, Zagreb 1975.
- Henri LEFEBVRE, *La production de l'espace*, Paris 1974.
- Martina LÖW, “The Constitution of Space”, *European Journal of Social Theory*, 11/2008., br. 1, 25–49.
- Karl MANNHEIM, *Ideologija i utopija*, Zagreb 2007.
- Samuel Moyn – Andrew Sartori (ur.), *Global Intellectual History*, New York 2013.
- Krešimir NEMEC, “Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije”, *Književna republika*, 4/2006., br. 3–4, 25–32.
- Helena PERIČIĆ, “Jezik ideologije i ideologija jezika u Desničinoj drami *Ljestve Jakovljeve*”, *Desničini susreti 2010. Zbornik radova* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 49–61.
- Drago ROKSANDIĆ, “Književnik, književni opus i mogućnosti historiografskih interpretacija: pokušaj ‘egohistoire’ Vladana Desnice”, *Književna republika*, 4/2006., br. 3–4, 13–24.
- Drago ROKSANDIĆ, “O Vladanu Desnici i ‘Desničinih susretima’”, *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2010., 255–282.
- Drago ROKSANDIĆ, “‘...Pisac uvijek ima upravo onoliko slobodu stvaranja koliku sam sebi dozvolio...’. Civilna kultura Vladana Desnice poslije 1945. godine”, *Desničini susreti 2010. Zbornik radova* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 18–30.
- Drago ROKSANDIĆ, “Ratni dani Vladana Desnice”, *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2012. Dio 2.* (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2013., 529–555.
- Drago ROKSANDIĆ, “Zatvaranje kruga. Dr Uroš Desnica (Obrovac, 28. VIII 1874 – Split, 13. VII 1941)”, *Spomenica dr Danice Milić*, Beograd 2013., 295–314.

- Drago ROKSANDIĆ, “Dr. Uroš Desnica 1918. – 1921.: životopisne nedoumice na raskrižju epohâ”, *Spalatumque dedit ortum. U Splitu bio je rođen. Zbornik povodom desete obljetnice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu* (ur. Ivan Basić i Marko Rimac), Split 2014., 499–512.
- Drago ROKSANDIĆ, “Gli anni di guerra di Vladan Desnica (1938–1949)”, *Quaderni. Centro di ricerche storiche – Rovigno*, 35/2014., 141–175.
- Jean-Paul SARTRE, *Les Mains Sales*, Paris 1948.
- Velimir VISKOVIĆ, “Klasik suvremene hrvatske književnosti”, *Književna republika*, 4/2006., br. 3–4, 3–6.